

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.4.2023.5

Руслан Бедрій

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна
E-mail: ruslanbedriy@ukr.net

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ООНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

THE CONCEPT OF CONSTITUTIONAL ECONOMICS AND THE NECESSITY OF UPDATING THE CONSTITUTION OF UKRAINE IN TERMS OF REGULATING FINANCIAL AND ECONOMIC RELATIONS

Ruslan Bedrii

PhD in Law, Docent of the Constitutional Law Department, Law Faculty of
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article characterizes the concept of constitutional economics in the light of Western and national doctrines. The need to find new methodological approaches to the scientific analysis of the problems of constitutional economics is emphasized. These approaches would harmonize the research of economists in the constitutional and legal field of the regulation of economic processes, which is characteristic mainly of Western doctrine, and the constitutional and legal analysis of economic phenomena and their normative basis, presented in domestic scientific works devoted to constitutional economics. It is proposed to study constitutional economics in the context of economic constitutionalism – one of the sides of constitutionalism and its system. It covers a vast range of constitutional and legal aspects of economic issues and the practice of their implementation.

In addition, the author points out that the provisions of the current Constitution of Ukraine, considering the regulation of financial and economic relations, are distinguished by fragmentariness, contradictions, and dispersion in different parts of the constitutional text. It had a significant influence on the emergence of crisis processes in the economy, which hurt the stability of the economic principles of the constitutional system of Ukraine. In particular, the abovementioned crisis increased and intensified under the conditions of the Russian-Ukrainian war. At the same time, attention is focused on the fact that the systematic constitutional regulation of financial and economic relations is becoming an established tradition of modern constitutionalism in Europe, which determines the need for a radical update of the «economic block» of the norms of the Constitution of Ukraine regarding constitutional economics and public finances.

Keywords: constitutional regulation of economic relations, economic constitution, constitutionalism, post-war reconstruction, public property, public finances.

Анотація | У статті проведено характеристику поняття конституційної економіки з позицій західної та національної доктрин. При цьому наголошено на необхідності пошуку нових методологічних підходів щодо наукового аналізу проблематики конституційної економіки, які б узгоджували як дослідження економістів у конституційно-правовій сфері регулювання економічних процесів, що характерні більшою мірою для західної доктрини, так і конституційно-правовий аналіз економічних явищ та їх нормативної бази, який представлений у вітчизняних наукових працях, присвячених конституційній економіці. Запропоновано проводити дослідження конституційної економіки у межах та з позицій економічного конституціоналізму, який є однією з граней конституціоналізму та його системи і охоплює дуже широке коло конституційно-правових аспектів економічної проблематики та практику їх реалізації.

Крім того, у статті наголошено, що положення чинної Конституції України в аспекті регулювання фінансово-економічних відносин вирізняються фрагментарністю, суперечливістю, розпорошеністю по різних частинах конституційного тексту. Це, значною мірою вплинуло на виникнення кризових процесів в економіці, що негативно відобразились на стабільності економічних засад конституційного ладу України. Особливо зазначені кризові процеси посилюються та загострилися в умовах російсько-української війни. При цьому акцентовано увагу на тому, що системне конституційне регулювання фінансових та економічних відносин стає усталеною традицією сучасного конституціоналізму в Європі, що обумовлює необхідність кардинального оновлення «економічного блоку» норм Конституції України у частині щодо конституційної економіки та публічних фінансів.

Ключові слова: конституційне регулювання економічних відносин, економічна конституція, конституціоналізм, повоєнне відновлення, публічна власність, публічні фінанси.

Актуальність теми. Одним з ключових питань для економічного розвитку України на сучасному етапі є співвідношення економіки та конституційного права. Від якості конституційно-правових положень безпосередньо залежить соціально-економічний стан країни, водночас, з іншого боку, стрімкий рівень розвитку економіки може стримуватися недосконалими конституційними нормами.

Конституційна економіка являє собою дуже важливий та актуальний напрям конституційного права, що має велике практичне значення, оскільки розбудова конституційних засад соціально орієнтованої ринкової економіки потребує міцної доктринальної бази, яка сьогодні перебуває в стадії формування. Крім того, самим життям викликана необхідність подальшого розвитку міждисциплінарних підходів, включаючи ґрунтовні наукові дослідження, що здійснюються на межі економіки та права.

Конституційна економіка, маючи конституційно-правову основу та регулюючи різні сфери економічних процесів, таким чином набуває правового характеру. Існування ж та подальша еволюція конституційно-правової галузі перебуває у залежності та взаємозв'язку з економічним розвитком суспільства і держави. Цим обумовлюється актуальність розгляду конституційного регулювання економічних відносин з позицій конституційної економіки.

Важливість дослідження даної проблематики зумовлена і новими економічними та безпековими викликами як для України, так і для європейського континенту, та й світу в цілому, що виникли внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти нашої держави, розпочатої у лютому 2022 року. Уже сьогодні потребують вивчення та вирішення питання, пов'язані із здійсненням системних заходів з повоєнного відновлення та розвитку України. Як слушно зазначає О.В. Батанов, такий розвиток повинен включати інституційне та функціональне відновлення країни, а саме: відбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми,

вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини тощо¹. Крім того, необхідним є напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, здійснення яких є першочерговим завданням у воєнний і післявоєнний періоди, серед яких особливо важливою вбачається підготовка стратегічних ініціатив щодо посилення ролі конституційного регулювання процесів економічного відновлення держави.

Стан дослідження. Поняття конституційної економіки є доволі новим та маловивченим в сучасній вітчизняній юридичній науці. Загальнотеоретичні аспекти даного явища були предметом наукового аналізу таких зарубіжних вчених, як Дж. Б'юкенен, Г. Демсец, Дж. Кейнс, Г. Туллок, М. Фрідмен, Дж. Хеллман та ін. Окремі питання проблематики щодо тенденцій економізації конституційного права, формування конституційної економіки, економічного та фіскального конституціоналізму, економічної конституції знайшли відображення у працях вітчизняних науковців: О. Батанова, П. Добродумова, Р. Іванової (Кеменяш), О. Ільницького, В. Лазарева, О. Лощихіна, М. Орзіха, Н. Пархоменко, М. Савчина, В. Скупінського, О. Приходько, А. Худика та деяких інших.

Успішний розвиток економіки, як засвідчує зарубіжний досвід, багато в чому залежить від ефективності механізму конституційно-правового регулювання господарсько-економічних та бюджетно-фінансових відносин, а також від визначення місця та ролі держави в управлінні економічними процесами. Особливо важливою вбачається роль прямого конституційного регулювання економічних відносин. Зазначені фактори зумовлюють необхідність концептуального аналізу економічного виміру конституційного права та Конституції України.

Метою статті є характеристика поняття конституційної економіки з позицій західної та національної доктрин та критичний аналіз проблемних питань трансформації Конституції України у світлі прогресивного зарубіжного досвіду щодо закріплення на конституційному рівні основ регулювання фінансово-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що термін «конституційна економіка» вперше був запропонований американським економістом Річардом МакКінзі 1982 року у назві конференції, за матеріалами якої у 1984 році вийшла збірка «Конституційна економіка: економічна сила державної влади»². У збірці, зокрема, було зазначено, що конституційна економіка – це «теорія певних правил, за якими економічні та політичні процеси мають розвиватися впродовж тривалого часу»³, з чого можна зробити висновок про задум щодо фундаментальності даної теорії. Варто нагадати, що термін «конституційна економіка» у 1987 році було включено до британського економічного словника⁴.

Цей термін також активно використовувався у працях іншого відомого американського економіста, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки (1986 р.) Джеймса Б'юкенена. Саме цьому вченому багато авторів віддають першість щодо введення у науковий обіг терміна «конституційна економіка». Так, британський економіст, фахівець з питань політичної економіки Алан Хамлін, зазначає, що стаття Дж. Б'юкенена «Сфери конституційної економіки» («The Domain of Constitutional Economics») відкривала перший номер періодичного журналу «Конституційна політична економіка», який почав виходити у 1990 році. У даній статті, зокрема, вказувалось, що «конституційна політична економіка – це дослідницька програма, спрямована на вивчення чинних характеристик, правил та інститутів, у межах яких взаємодіють індивіди, а також процесів, шляхом яких ці правила й інститути обираються чи виникають»⁵.

¹ Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. Альманах права. 2023. Випуск 14 с. 140.

² McKenzie R.B. (ed.), *Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government*. Lexington Mass.: D.C. Heath 1984. P. 39 – 53.

³ Ibid, с.52.

⁴ The New Palgrave, *A Dictionary of Economics*, vol. 1, London: Macmillan, 1987. P. 585-588.

⁵ Brennan G., Hamlin A. *The Political Philosophy of Homo Economicus?* Journal of Political Philosophy. 1995. 3(3). P.280.

На думку О.В. Приходько, з твердженням про те, що засновником конституційної економіки, як окремого напрямку наукових досліджень, є саме Дж. Б'юкенен, можна погодитись, зважаючи на той факт, що міждисциплінарний науковий журнал «Конституційна політична економіка» (Constitutional Political Economy) вже понад тридцять років, починаючи з 1990 року, видавався спочатку тричі на рік, а з 1996 року - щоквартально, що є свідченням сталості цього терміну⁶. При цьому, слід звернути увагу на вживання термінів «конституційна економіка» та «конституційна політична економіка» в західному експертному середовищі, з початку їх виникнення й до сьогодні, як тотожних.

На важливості конституційної економіки як наукового напрямку майже відразу наголосили й фахівці в галузі конституційного права. Так, видатний американський теоретик конституціоналізму Брюс Акерман, який за результатами голосування був внесений до списку 50 найвпливовіших мислителів «Ковідної ери»⁷, вважає, що конституційна економіка як науковий напрям стала справжнім проривом наукової думки останніх десятиліть. Проте, очевидно, передчасно вести мову про загальноприйнятність цього терміна для правової та, зокрема, конституційно-правової науки.

Слід зазначити, що визначальною рисою наукових публікацій з питань конституційної економіки є їх міждисциплінарний характер. Так, доволі значного поширення за кордоном набули колективні дослідницькі проекти за участю економістів та юристів з різних галузей права – адміністративного, фінансового, податкового, банківського тощо. Ними здійснюються спільні дослідження, які розглядаються як первинні в рамках конституційної економіки, а пізніше отримані дані аналізуються фахівцями з конституційного права. У цьому контексті вбачаємо важливою тезу Брюса Акермана, який зазначає, що «постковідне» майбутнє залежить від ступеня «конституціоналізації» нової дійсності⁸, тобто від того, наскільки відповідатимуть новим соціально-економічним реаліям правові норми, багато з яких будуть потребувати оновлення, і це оновлення повинно відповідати духу та принципам конституції.

Слід звернути увагу на те, що концепція конституційної економіки у своєму первинному варіанті виникла та розвивалася у відриві від юриспруденції та класичних уявлень про конституцію як основний закон держави. Власне самим Дж. Б'юкененом вона розглядалась як «конституційна політична економіка»⁹. Проте, в Україні цей науковий напрям в останні роки формується, насамперед, зусиллями представників юридичної науки. Тим, очевидно, можна пояснити зосередження уваги наших вчених, головним чином, на конституційно-правовій дійсності, що знаходить свій прояв, наприклад, у визначенні конституційної економіки як «інноваційного, практично-наукового поняття, яке поєднує дві різні системи наук – юридичну та економічну з метою всебічного аналізу, вирішення проблем та їх попередження за допомогою взаємодії конституціоналізму та економічних чинників». У даному аспекті конституційна економіка розглядається як «практична площина для покращення становища держави та її перетворення на правову демократичну»¹⁰. На думку О.В. Батанова, саме практичне значення застосування конституційної економіки, як правового поняття, реалізується в якості комплексного підходу у сфері економіки та права, що, у свою чергу, допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а також самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного¹¹.

⁶ Приходько О.В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки. Дис. ... докт. філософії. Спеціальність 081 – «Право». Х. 2021 р. с.14.

⁷ Clark, Tom. The World's Top Thinkers of the Covid-19 Era. P.2.

URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/content/uploads/2020/09/PWTT20.pdf>

⁸ Ibid.

⁹ Buchanan J. M. Constitutional Political Economy. The Encyclopedia of Public Choice. Vol. I / C. K. Rowley, F. Schneider (eds.). Dordrecht etc.: Kluwer.2004. P. 60-67.

¹⁰ Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. с.39.

¹¹ Батанов О.В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород. 2023. с.19.

Вітчизняні вчені-правники характеризують конституційну економіку, також, як науковий прикладний напрям та основу правової реформи в сфері системи економічного законодавства¹². На думку фахівців, конституційна економіка передбачає комплексний розгляд взаємозв'язку питань конституційного права з основами економічного становища особи і проблемами економічного розвитку країни. Відповідно, пропонується визначення конституційної економіки як наукового напрямку, що вивчає принципи досягнення максимально можливого в рамках національної економічної системи задоволення економічних і соціальних прав особистості шляхом оптимального поєднання економічної доцільності з досягнутим рівнем конституційного розвитку, які відображені у нормах конституційного права, що регламентують економічну і політичну діяльність в державі¹³.

Концептуальне обґрунтування поняття конституційної економіки, як самостійної категорії конституційно-правової науки природно породжує проблему її співвідношення з суміжними категоріями, включаючи поняття «економічної конституції» та «економічного конституціоналізму».

Щодо поняття «економічної конституції», існує думка, що її можна вважати механізмом, який фіксує наявність чітко визначених економічних вимог у тексті основного закону. Що ж стосується конституційної економіки, то вона виступає загальною масою взаємодії в цьому зіставленні і знаходить вираження у відповідності існуючої економічної реальності конституційним положенням¹⁴.

Термін «економічна конституція» найчастіше вживається у нормативному конституційно-правовому сенсі – як сукупність взаємопов'язаних конституційних норм, що регулюють суспільні економічні відносини, які можна об'єднати у наступні блоки питань: основи економічної системи, межі втручання держави, економічні права та обов'язки громадян і об'єднань тощо.

У цьому контексті, слушною вважаємо наукову позицію, що з точки зору конституційного правокористування та правореалізації відсутні будь-які підстави для обґрунтування деяких «квазі-, ерзацконституцій» на кшталт «економічної конституції», «фінансової конституції», «податкової конституції», «конституції бізнесу», «конституції громадянського суспільства» тощо. Як емоційно-образні визначення такі характеристики, метафори та епітети, звісно, можливі, але не як самостійні конституційно-правові категорії¹⁵.

Зовсім інше призначення має поняття «конституційної економіки». За словами Б'юкенена, етика конституціоналізму є ключем до конституційного порядку і її «можна назвати ідеалізованим кантіанським світом», де особа, «яка впорядковує, разом із практично всіма своїми товаришами приймає моральний закон як загальне правило для поведінки». Він вважав, що кожна конституція створюється як мінімум для кількох поколінь громадян. Тому вона повинна вміти збалансувати інтереси держави, суспільства та особистості¹⁶.

Складність фінансово-економічних явищ у їхньому конституційно-правовому та іншому галузевому юридичному оформленні обумовлює необхідність пошуку нових методологічних підходів щодо наукового аналізу проблематики конституційної економіки. У зв'язку з цим цілком актуальними видаються як дослідження економістів у конституційно-правовій сфері регулювання економічних процесів, які є характерними у більшій мірі для західної доктрини конституційної еконо-

¹² Конституційні засади економічної системи України: монографія /В.А. Устименко, Р.А. Джабраїлов, В.М. Кампо та ін.; за ред. В.А. Устименка. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток. 2011. с.214.

¹³ Добродумов П.О. Конституційна економіка як об'єкт дослідження.

URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvuabs/2010_1/03_02_01.pdf

¹⁴ Каменяш Р.Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової та демократичної держави. Дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.02. – конституційне право; муніципальне право). Ужгород. 2015. с.42.

¹⁵ Батанов О.В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород. 2023. 200 с. 17-18.

¹⁶ Buchanan, James M.. The Logical Foundations of Constitutional Liberty. Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund, 1999. p.p. 314, 372.

міки, так і конституційно-правовий, юридичний, у своїй основі, аналіз економічних явищ та їх нормативно-правової бази, що представлений у вітчизняних наукових розробках, присвячених конституційній економіці.

Погоджуємося з О.В. Батановим, який зазначає, що вказані вище підходи не вичерпують усього обсягу конституційно-економічної проблематики. У зв'язку з цим актуалізується проблема щодо вироблення дослідницьких підходів, з власним (а не запозиченим, наприклад, у економічній науки) конституційно-правовим наповненням, яке спрямоване на виявлення економічного змісту всієї системи конституціоналізму, з одного боку, та конституційного значення економічних відносин у всьому їхньому різноманітті, з іншого. Саме на це, зазначає вчений, орієнтована категорія економічного конституціоналізму, яка охоплює дуже широке коло економічної проблематики у її конституційно-правовому вираженні, що природно обумовлює необхідність врахування, в тому числі, і політичного значення цих процесів¹⁷.

При цьому варто мати на увазі, що економічний конституціоналізм є однією з граней конституціоналізму та його системи і, володіючи власною специфікою, ґрунтується на загальних засадах конституціоналізму та функціонує з властивими йому особливостями.

Таким чином, дослідження конституційної економіки, очевидно, доцільно проводити з позицій та у межах економічного конституціоналізму, який охоплює конституційно-правові аспекти економічної проблематики та практику їх реалізації.

Щодо поняття конституційної економіки, на нашу думку, його можна визначити наступним чином: це науковий напрям, який вивчає питання взаємозв'язку конституції та економіки, принципи функціонування національної економічної системи з метою виявлення конституційно-правових передумов ефективного розвитку економіки і дослідження впливу економіко-правових відносин на державу, на основі поєднання економічних чинників з досягнутим рівнем конституціоналізму.

Крім того, вважаємо за необхідне наголосити на тому аспекті, що у нинішніх реаліях російсько-української війни особливо важливого значення набуває потреба конституційно-правового забезпечення стабільності конституційного ладу України. У свою чергу, від стану економічної та фінансової систем, рівня фінансово-економічного потенціалу держави значною мірою залежать зміст і спрямованість вітчизняного конституційно-правового регулювання. Взаємодія держави, права, економіки та фінансів набуває особливої значущості і у зв'язку з необхідністю післявоєнної відбудови країни.

У цьому контексті варто зазначити, що вітчизняні вчені-конституціоналісти звертають увагу на те, що положення чинної Конституції України в аспекті регулювання фінансово-економічних відносин вирізняються фрагментарністю, суперечливістю, розпорошеністю по різних частинах конституційного тексту^{18, 19}. Це значною мірою вплинуло на виникнення кризових процесів в економіці, що негативно відобразились на стабільності економічних засад конституційного ладу України. Особливо зазначені кризові процеси посилюються та загострилися в умовах російсько-української війни.

Нагадаємо, що у вітчизняній правовій доктрині ще задовго до повномасштабного вторгнення була запропонована ідея розробки окремого розділу Конституції України з назвою «Економічна система» або «Економічна основа», що підтримувалась більшістю наукової спільноти та була закріплена у працях В.К. Мамутова, Ю.С. Шемшученка, Д.В. Задихайла та ін.²⁰.

¹⁷ Батанов О.В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород, 2023. с.20-21.

¹⁸ Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. Альманах права. 2023. Випуск 14. с. 140.

¹⁹ Шемшученко Ю. Державний суверенітет і правова держава (до 20 – річчя Декларації про державний суверенітет України). Віче. 2010. № 16. с.3.

²⁰ Бедрій Р.Б. Комунальна власність в Україні: конституційно-правове забезпечення. Вісник Львівського університету. Сер. Юридична. 2014. Вип. 60. с.165.

Щодо змісту пропонованої глави Основного Закону позиція вчених була теж доволі однос-тайною. Так, на думку Д.В. Задихайла, до тексту Конституції України варто було включити поло-ження, які б визначали основні форми та напрями економічної політики держави, подібно до ст.ст. 9 та 10 Господарського Кодексу України²¹. В свою чергу, В.К. Макутов пропонував наповнити главу «Економічна система» й іншими нормами, що містяться як в Господарському кодексі Укра-їни, так і в інших актах вітчизняного законодавства, включаючи й ті, що втратили чинність. Серед останніх згадується Закон України «Про власність» від 07.02.1991р., норми якого, на думку вченого, могли б посприяти більш належній та глибокій регламентації відносин власності²².

На думку О.В. Батанова, актуальним на сьогоднішній день є питання щодо виділення у Кон-ституції України окремих розділів «Публічна власність» та «Публічні фінанси», що вказуватиме не тільки на особливе конституційне значення відповідних інститутів, а й на їх тісний зв'язок із прин-ципами конституційного ладу та значною мірою позначатиметься на тенденції розвитку сучасного конституціоналізму²³.

Варто зазначити, що в конституціях зарубіжних держав економічні відносини та публічні фі-нанси у вигляді виокремлених структурних частин регламентуються доволі детально. Наприклад, в Конституції Австрії є розділ V «Контроль за розрахунковою і фінансовою діяльністю», у Консти-туції Іспанії - розділ VII «Економіка і фінанси», Конституція Молдови містить розділ IV «Націона-льна економіка і публічні фінанси», Конституція Румунії - частину IV «Економіка і публічні фі-нанси», Туреччини - частину IV «Фінансові та економічні положення», Конституція Швейцарії - главу III «Фінансовий устрій», Чорногорії - частину четверту «Економічний порядок» тощо.

Аналіз відповідних конституційних положень засвідчує, що системне конституційне регулю-вання фінансових та економічних відносин стає усталеною традицією сучасного конституціоналі-зму в Європі. Зазначені фактори обумовлюють необхідність кардинального оновлення «економіч-ного блоку» норм Конституції України у частині щодо конституційної економіки та публічних фі-нансів.

Таким чином, можна підсумувати, що Конституція України, визначаючи вектор розвитку еко-номіки, є найбільш узагальненим юридичним вираженням економічних потреб та інтересів на-роду. Основний Закон держави закріплює правові основи економічної організації суспільства, тим самим надаючи їй властивості «конституційної економіки». Від економічного стану країни знач-ною мірою залежить забезпечення реалізації Конституції. У свою чергу, оптимальне конститу-ційно-правове регулювання економіки чинить суттєвий вплив на визначення ефективності її роз-витку.

Конституційна економіка має важливе значення для України на сучасному етапі, в умовах війни та викликів післявоєнного відновлення, оскільки вона забезпечує реальне застосування кон-ституційних норм і принципів у практиці здійснення економічної діяльності й сприяє формуванню у громадян ставлення до Конституції як до Основного Закону держави, що є опорою для людей та запорукою сталого економічного розвитку.

Особливо актуальною для української дійсності вбачається головна ідея конституційної еко-номіки, яка полягає в тому, що матеріальні засоби, фінанси, земля тощо є не надбанням держави, а власністю народу. Тому важливою є думка Дж. Б'юкенена про спрямованість конституції на зба-лансування інтересів держави і суспільства в цілому з інтересами окремого індивіда та його кон-ституційним правом на індивідуальну свободу й особисте щастя.

²¹ Задихайло Д. Реформування конституційних засад господарювання: питання конституційної доктрини. Вісник Ака-демії правових наук України. 2007. №2(49). с. 57, 61.

²² Конституційні засади економічної системи України: монографія /В.А. Устименко, Р.А. Джабраїлов, В.М. Кампо та ін.; за ред. В.А. Устименка. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток. 2011. с.95.

²³ Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. Альманах права. 2023. Випуск 14 с.143.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Brennan G., Hamlin A. The Political Philosophy of Homo Economicus? *Journal of Political Philosophy*. 1995. 3(3). P.280-303.
2. Buchanan J.M. Constitutional Political Economy. *The Encyclopedia of Public Choice*. Vol. I / C. K. Rowley, F. Schneider (eds.). Dordrecht etc.: Kluwer. 2004. P. 60-67.
3. Buchanan, James M.. *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*. Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund, 1999. 546 p.
4. Clark, Tom. The World's Top Thinkers of the Covid-19 Era. P.2. URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/content/uploads/2020/09/PWTT20.pdf>
5. McKenzie R.B. (ed.), *Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government*. Lexington Mass.: D.C. Heath 1984. P. 39 – 53.
6. The New Palgrave, *A Dictionary of Economics*, vol. 1, London: Macmillan, 1987. P. 585-588.
7. Іванова Р.Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
8. Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. *Альманах права*. 2023. Випуск 14 С. 139-144.
9. Батанов О.В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей»* (м. Ужгород, 30 червня 2023 р.). Ужгород. 2023. 200 с. С. 12-33.
10. Бедрій Р.Б. Комунальна власність в Україні: конституційно-правове забезпечення. *Вісник Львівського університету. Сер. Юридична*. 2014. Вип. 60. С.162-167.
11. Добродумов П.О. Конституційна економіка як об'єкт дослідження. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvuabs/2010_1/03_02_01.pdf
12. Задихайло Д. Реформування конституційних засад господарювання: питання конституційної доктрини. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. №2(49). С. 51-61.
13. Каменяш Р.Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової та демократичної держави. *Дис. ... канд. юрид. наук.* (12.00.02. – конституційне право; муніципальне право). Ужгород. 2015. 201с.
14. Конституційні засади економічної системи України: монографія / В.А. Устименко, Р.А. Джабраїлов, В.М. Кампо та ін.; за ред. В.А. Устименка. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток. 2011. 219 с.
15. Приходько О.В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки. *Дис. ... докт. філософії. Спеціальність 081 – «Право»*. Х. 2021 р. 224 с.
16. Шемшученко Ю. Державний суверенітет і права держава (до 20 – річчя Декларації про державний суверенітет України). *Віче*. 2010. № 16. С. 2-3.

References

Bibliography:

1. Batanov O. V. Tendentsii rozvytku konstytutsiinoho prava ta problemy transformatsii Konstytutsii Ukrainy u vymiri konstytutsiinoi ekonomiky. *Almanakh prava*. 2023. Vypusk 14 S. 139-144.
2. Batanov O.V. Ekonomichnyi konstytutsionalizm v Ukraini u konteksti yevropeiskoho dosvidu: poshuk optymalnoi modeli. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Konstytutsiino-pravove budivnytstvo na zlami epokh: poshuky optymalnykh modelei»* (m. Uzhhorod, 30 chervnia 2023 r.). Uzhhorod. 2023. 200 s. S. 12-33.
3. Bedrii R.B. Komunalna vlasnist v Ukraini: konstytutsiino-pravove zabezpechennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Yurydychna*. 2014. Vyp. 60. S.162-167.
4. Brennan G., Hamlin A. The Political Philosophy of Homo Economicus? *Journal of Political Philosophy*. 1995. 3(3). P.280-303.
5. Buchanan J.M. Constitutional Political Economy. *The Encyclopedia of Public Choice*. Vol. I / S. K. Rowley, F. Schneider (eds.). Dordrecht etc.: Kluwer. 2004. P. 60-67.
6. Buchanan, James M.. *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*. Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund, 1999. 546 p.
7. Clark, Tom. The Worlds Top Thinkers of the Covid-19 Era. P.2. URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/content/uploads/2020/09/PWTT20.pdf>

8. Dobrodumov P.O. Konstytutsiina ekonomika yak obiekt doslidzhennia. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvuabs/2010_1/03_02_01.pdf
9. Ivanova R.YU. Konstytutsiina ekonomika yak mekhanizm orhanizatsii pravovoi demokratychnoi derzhavy: monohrafiia. Kyiv: In Yure, 2017. 184 s.
10. Kameniash R.YU. Konstytutsiina ekonomika yak mekhanizm orhanizatsii pravovoi ta demokratychnoi derzhavy. Dys. ... kand. yuryd. nauk. (12.00.02. – konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo). Uzhhorod. 2015. 201s.
11. Konstytutsiini zasady ekonomichnoi systemy Ukrainy: monohrafiia / V.A. Ustymenko, R.A. Dzhabrailov, V.M. Kampo ta in.; za red. V.A. Ustymenka. NAN Ukrainy, In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen. Donetsk: Yuho-Vostok. 2011. 219 s.
12. McKenzie R.B. (ed.), Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government. Lexington Mass.: D.C. Heath 1984. P. 39 – 53.
13. Prykhodko O.V. Publichno-pryvatne partnerstvo v aspekti konstytutsiinoi ekonomiky. Dys. ... dokt. filosofii. Spetsialnist 081 – «Pravo». KH. 2021 r. 224 s.
14. Shemshuchenko YU. Derzhavnyi suverenitet i pravova derzhava (do 20 – richchia Deklaratsii pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy). Viche. 2010. № 16. S. 2-3.
15. The New Palgrave, A Dictionary of Economics, vol. 1, London: Macmillan, 1987. P. 585-588.
16. Zadykhailo D. Reformuvannia konstytutsiinykh zasad hospodariuvannia: pytannia konstytutsiinoi doktryny. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2007. №2(49). S. 51-61.